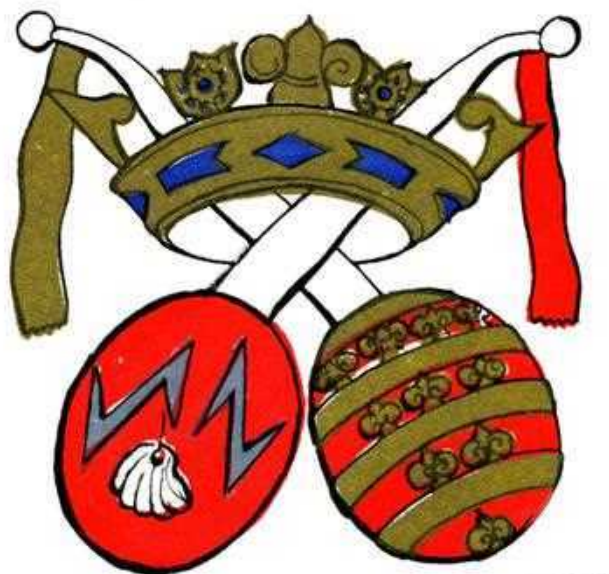

de lichte voorde

periodiek van de
vereniging voor oudheidkunde te lichtenvoorde

hier een wel zeer oude foto van de rapenburgsestraat, gezien vanaf de markt.
bij bestudering valt direkt al de spits van de waterstaatskerk op,
voorbij de kerk (het klooster was nog niet gebouwd) de herberg „het witte kruis”.
links het witte huisje is de kruittoren, het pand daarvoor met spitse houtengevel,
was manschot, de smid.
de straatverlichting was in die dagen met petroleum-lantaarns, bevestigd aan de gevels.
ook is te zien dat de straat geplaveid was met veldkeien,
waardoor deze straat vroeger „steenstraat” heette.

HENK HUIJSNOF

wapen stumph - van diemen

van

Christiaan Stumph
en zijn huisvrouw Maria Van Diemen.

Op het linkse schild, wapen Stumph. :

1e. een St. Jacobsschelp.
(werden door de kruisvaarders gedragen,
die hadden deelgenomen aan de
kruistochten naar het heilige land).

2e. schuin rechts en schuin links een weerhaak van zilver.

Op het rechtse schild, wapen Van Diemen. :

1e. gedwarsbalkt, van rood en goud, in acht stukken.
het rood beladen met tien gouden lelies.
2e. Helmteken : een gouden lelie.

Dekleden : rood en goud.

W A P E N   S T U M P H - V A N   D I E M E N

Oud Westfaals geslacht.

Christiaan Stumph kwam in 1664 vanuit Bredevoort, als landschrijver in functie te Lichtenvoorde. Hij trouwde op 25 October 1668 met Maria van Diemen, jonge dochter uit Dinxperlo. Uit dit huwelijk zijn geboren:

1. Ernestina, Charlotte.
2. Helena, Geertruijdt.
3. Frederik, Hendrik.
4. Abraham.
5. Christiaan, Benjamin.

Christiaan Stumph was tot 1720 Richter en Landschrijver der Stadt en Heerlijkheid Lichtenvoorde en werd in dit ambt opgevolgd door zijn zoon Frederik, Hendrik, welke in 1740 huwde met zijn nicht Juffr. Sijbilla, Catharina Stumph uit Bredevoort.

Frederik, Hendrik overleed reeds in 1747, uit dit huwelijk waren twee kinderen: Maria, Catharina en Charlotte, Helena.

Deze Richter voerde de beide wapenschilden van zijn ouders (Stumph-Van Diemen) met daarboven een gravenkroon. Als gevelsteen is deze thans nog te zien boven 't Hof 4, alhier.

Het wapen familie Stumph is als volgt: zijnde in rood een St. Jacobsschelp, waarboven schuinlinks en schuinrechts een weerhaak, alles van zilver, met als helmtaken de schelp tussen een rode vlucht en met dekkleden: zilver en rood.

Het wapen familie Van Diemen: gedwarsbalkt van rood en goud in acht stukken rood beladen met tien lelies, geplaatst vier, drie, twee, één, met als helmtaken een gouden lelie voor een rode vlucht, met uitstekende pluimen van goud.

Het wapen familie Stumph te Lichtenvoorde draagt een graven- of stedenkroon, welke duidt op het voogd zijn van de Stadt en Heerlijkheid Lichtenvoorde.

Het is jammer, dat op het huidige Gemeentewapen deze stedenkroon is vergeten. Deze kan uiteraard, alsnog worden aangebracht. Voor 1616 was Lichtenvoorde een voogdij van Borculo en was de bestuurder van deze voogdij vermoedelijk een graaf. Na de Franse tijd 1813, was de bestuurlijke (politieke) vorm veranderd en was het burgemeester zijn gedeeltelijk een ere-ambt, met onder zich een voogd, die het feitelijke beheer uitoefende, later, in begin 1900, werden deze ambten gewijzigd en scherper omlind als Burgemeester, Secretaris en Ontvanger.

Groenlo, als kleine gemeente, kende nog lange tijd het ambt secretaris/ontvanger in één persoon.

Zoals reeds meerderen van U weten stamt Mevr. W. Ch. H. Buijnink-Wennink, Rapenburgsestraat 15, alhier, van vaderszijde in rechte lijn uit deze familie Stumph, n.l. via haar overgrootouders dokter Van Leuven in Aalten.

In huize Buijnink, Rapenburgsestraat 15, bevindt zich de originele oorkonde van de stichting van een grafheuvel op 't Smees te Aalten, welke op 2 Mei 1818 door C. C. Stumph, burgemeester van Aalten, werd opgemaakt en hij verklaarde: "Dit plakje grond, mijn eigendom, wil en begere ik, dat na mijn overlijden, in zekeren opzichte, door wien ook, 't zij mijnen erfgenaam of rechtverkrijgenden, als een heilgdom zal worden gerespecteerd en geëerbiedigd" enz. enz.

Deze grafheuvel bestaat nog, maar wordt door de jeugd als speelplaats en crossbaan gebruikt.

Ik zou U eveneens over het wapen "ten Bokkel", Zuid-Hollands geslacht, vroeger wonende te Aalten, waar mijn vrouw van moederszijde van afstamt iets kunnen vertellen, maar hierover misschien later.

J. F. W. BUIJNINK.

Ick Christiaan. & Stijm. Rijkman
der Stadt en Heerlijckheit Vriesswörden, voer land en
certificeren, mits deesen, dat voer mij sampt Joern
Brecht. Wijnink, en Herman Crabbendorck in judicio
Erscheen Jan Borsers ende Guertjes Scheer Elobij-
fig met haer als haeren Eheman en Weddigen. Thom-
boir, in deesen goedscheent die bekenden voer haer
ende haeren Erven in eenen staeden Vastu aenwijzen,
en onwederroepelijcken Erfscap voer eenen rdel. ende
te danken betaelden summa geldes in slyck ende een
wighlyck overgelaten, ende Verkoop. te hebben, gelijck
st. ende eenen iden transportunden cracht. dees, als een
Diaconije, of huysarmen alhier tot Vriesswörden. met
namen Damianus van Quinon, en Doter Hoefst al Di-
konen, in professie van de nu tegenwoordiges qudestin-
gen, met namen Hendrick Coefinck, Pet. en Bouwman
ende Jan Schouder, voer eerst en stichtelken bouwman
landt ongewen. twee schiepel gesaey tuffen Almen
voers. ende Harmelink, landt, end een spinks gesaey
tuffen jlt in Almen, enden Dink, Albinck landt, en dan
noch ongewen. anderlalt schiepel gesaey met een
sijde ndast. Dink. Albinck landt en met de andere
sijde naest het Velt, alle voersijdes parcellen op
den Veltcamp aen de kaeke in dees Heerlijckheit
Vriesswörden. Ghuyschap levende notoirlyck gelien-
gen ende sely voer vry ende allodiel. inlyt gesan-
dest. gemeijne Heren ende Landes Lasten, Leubliken
rende. Compten, daarvan met half ende stonden
haer ende haeren Erven daarvan ontevende ender
voers. Diaconije of huysarmen daerom beervende
onder belofte van wdah. ende. Wdhrschep, by
Veronderpandingen van haer persona en gaderen
om sig deeren in cas van. Wdhr. the. gaderen
gen. the. kunnig. Verhaeten. Alles sorden aen
offe. lutt. Dierop kantallingen gedaen.
In waerhoft oirand hebbe ick. Rijkman. voersijde.

aan mijn Zegel. hiernaer geadviseerd ons, dat
als Landt / Heyven onder sijckent. verlijken. ¹⁷¹²
Lichtenvoorde den 3. May. 1712.

Christ: Stump

ontfangen van den Diaken Peter Hoefs
voor deeser opdraght. seven guld. 10 st.

Fredr: Neer: Stump

1712 -- 5 -- 3. ¹⁷¹²

Ick Christiaan Stump, Righter der stad en en Heerlijkheit Lichtenvoorde,
doe cond en certificeere mits doesen, dat voor mij saamt Cornoten Berent
Huijnink en Herman Crabbenburgh in Judicio zijn erscheenen Jan Boemers
ende Geertjen Schaers, Ehell. sy met hem als haeren Eheman en wettigen
nomboir in doesen geadsisteert, die bekenden voor haer ende haeren Erven
in eenen steeden vasten eeuwigen en onwerderroepelijcken Erfcoop voor
eene wel ende te dancke betaelde summa geldes Erflijck ende eeuwighlijck
overgelaten ende venkocht te hebben, gelijk sij cedeerden ende transpor-
teerden cracht deese aan de Diaconije of huijsarmen alhijr tot Lichten-
voorde, met namen Damianus van Loeuwen en Peter Hoefts als Diakonen, in
presentie van de nu tegenwoordige ouderlingen, met namen Hendrick Coe-
sinek, Peter Bruijnink ende Jan Schrader, voor eerst een stuckaken
bouwlandt ongsveer twee scheepel gesaeij tussen armen voorsz. ende Har-
melinck Landt, en een spints gesaeij tussen (glt....) armen ende Dirck
Abbincks Landt, en dan noch ongsveer anderhalf scheepel gesaeij met ene
zijde naest Derck Abbincks Landt en met de andere zijde naest het Velt,
Alle voorseijde parceelen op den Veltcamp aan de Laeke in deese Heer-
lijkheit Lichtenvoorde, Buijrschap Levelde notoirlijck gelegen ende
sulx voor vrij ende allodiael uijtgesondert gemaijne Heeren ende Landes-
lasten; renuntieerende comparanten daarvan met hand ende monde haer ende
haeren Erven daervan ontvryende ende voorsz. Diaconije of huijsarmen
daeraen beervende onder belofte van wahr en de wahrschap, hij veronder-

vend onder belofte van borgstelling (Wahr en wahrschap?), onder verpanding van hun personen en goederen, ten einde ingeval van rechtsvordering (evictie) zich daarop naar genoeg te kunnen verhalen. Alles zonder te goeder trouw. Dit met handslag bekrachtigd. De naar waarheid opgetekende verklaring heb ik Richter voornoemd van mijn zegel voorzien en deze verklaring als Landschrijver (notaris; rechter) ondertekend. Waarvan akte Lichtenvoorde den 3 mei 1712.

Christ. Stumph.

Ontvangen van de diaken Peter Hoofs (Hoofts) voor deze opdracht:
zeven gulden 10 str. (stuiver?)

Fredr. Henr. Stumph

1712 - 5 - 3

(vader van de schrijver)

- 1) momboir - "momboor" verwant met "mondig"
(Oud Hoogduits: mundboro)
= beschermer; voogd
- 2) Gezaai: zoveel bouwland als men met een zekere hoeveelheid graan bezaait: een schepel gezaai is ongeveer 1/10 bunder (ha.)
- 3) Spint: zie 2; ongeveer 1/50 bunder (ha.)

H. Hulshof
Middachtenstraat 2
Lichtenvoorde.

LICHTENVOORDE

=====

Inleiding

De Vereniging voor Oudheidkunde te Lichtenvoorde heeft zoals U weet, een aandeel gehad in de totstandkoming van het zgn. "Alternatieve Komplan - Lichtenvoorde".

In de bij dit plan behorende toelichting werd ondermeer opgenomen:

"Lichtenvoorde - Enkele historische aantekeningen".

De heer J. Buynink te Lichtenvoorde (onze penningmeester) deelde mij mede, dat hij gaarne zou zien dat deze aantekeningen ook in onze periodiek zouden worden opgenomen. Daar ondergetekende in der tijd de historische gegevens beschikbaar stelde, heeft hij deze thans opnieuw voor U bewerkt. Het is mij nl. gebleken, dat bepaalde dingen, in de haast om het gehele rapport tijdig klaar te krijgen, onjuist zijn overgenomen. Op de tweede plaats kwamen na de verschijning van ons rapport inzake het "Komplan - Lichtenvoorde" nog enige geheel nieuwe historische punten, althans voor mij, naar voren. Zo zien we maar weer eens, dat de geschiedenis nooit "af" is, integendeel, iedere dag schrijft ieder van ons in feite een stukje geschiedenis.

Lichtenvoorde, november 1975

A.J. Eiting.

Ons LICHTENVOORDE

(Enkele historische aantekeningen.)

De ingewikkelde geschiedenis van deze streek en dus ook van Lichtenvoorde kan hier slechts zeer summier behandeld worden. Onze woonplaats wordt in oude documenten waarschijnlijk reeds verschillende malen genoemd, alleen ontbreekt ons de absolute zekerheid, dat het om "ons Lichtenvoorde" gaat. De eerste keer, dat wij met volle zekerheid weten, dat het om Lichtenvoorde gaat is een document uit het jaar 1321. In dat jaar namelijk protesteert de toenmalige bisschop van Münster tegen het feit, dat "heer Gijsbert van Bronckhorst" zonder zijn toestemming een burcht heeft gebouwd te Lichtenvoorde. De bisschop beschouwt Lichtenvoorde als liggende in zijn grondgebied. (De bisschoppen waren vroeger tevens wereldlijke vorsten.) Het hoogste gezag viel echter ten deel aan de Duitse keizer.

De latere "heerlijkheid Lichtenvoorde" heeft vroeger een beperkte omvang gehad. Alleen het Slot Lichtenvoorde en een kleine kring daaromheen, wat later het stadsgebied zal worden. Onze huidige gemeentegrenzen volgen nagenoeg de begrenzingsen van de vroegere "heerlijkheid Lichtenvoorde". Daarom hoort men vaak de mening verkondigen, dat Lichtenvoorde een oude "heerlijkheid" is, maar dat is niet juist. Een door mij verricht nederzettingsonderzoek wekt echter wel het vermoeden, dat ongeveer op de plaats, waar thans ons Lichtenvoorde ligt, reeds in de Romeinse tijd een haven aanwezig moet zijn geweest (wij komen daar nog nader op terug) en dat de eerste bewoningsfase van de nederzetting Lichtenvoorde minstens gesteld mag worden op omstreeks het jaar 900. Toch heeft al vóór de Heer Gijsbrecht een andere heer hier een slot gehad en daardoor ook rechten, blijkens het protest van de bisschop van Müntse.¹⁾

Via het geslacht Bronckhorst komt Lichtenvoorde in 1360 door het huwelijk van Gijsbrecht II van Bronckhorst met Henrica van Borculo te behoren bij de oude heerlijkheid Borculo. Vanaf 1360 tot 1616 is Lichtenvoorde, evenals Eibergen en Neede, één der voogdijen van Borculo.

De boerderij "de Drostenborg" in Zieuwent herinnert nog aan deze tijd. De maatschappij hing in die tijd van leven en beleningen aan elkaar. Oorspronkelijk waren de meeste goederen wel eigen (allodiaal) geweest, maar in de middeleeuwen werden veel van deze allodiale goederen opgedragen aan een machtiger heer (b.v. de Hertog van Gelre en de bisschoppen van Münster en Utrecht), om ze vervolgens in leen terug te ontvangen. In 1616 wordt graaf Joost van Limburg-Stirum beleend met Lichtenvoorde en hij maakt er meteen een "hoge" heerlijkheid van. (Een hoge heerlijkheid had in tegenstelling tot een lage de bevoegdheid door de rechter (= richter) het doodvonnis als hoogste straf te laten uitspreken.²⁾ Graaf Joost van Limburg-Stirum kunnen we dus beschouwen als de stichter van de zelfstandige heerlijkheid Lichtenvoorde.

Het huis van de rechter, het "richtershuis" op het Hof (gerechtshof) is gelukkig nog aanwezig, met complete oude gevangeniskelders en de hoofdingang is nog altijd gesierd met een gevelsteen, waarop het familiewapen staat van richter Stumph, die het richtershuis heeft doen bouwen. In de terreinen van het Hof bevinden zich ook nog de funderingen van het voormalige slot Lichtenvoorde. De huidige Nederlandse Hervormde Kerk is van oorsprong de slotkapel van Lichtenvoorde.³⁾

Het oude Lichtenvoorde was reeds onder de heren van Borculo een vestingstadje, dat in de geschiedenis meerdere malen werd belegerd. De belegering en inneming van Lichtenvoorde in 1672 door de bisschop Chr. Bernhard van Galen werd het stadje fataal. De bisschop van Münster liet het stadje "ontmantelen". Alleen de stadspoort in de Rentenierstraat en de kruittoren bleven gespaard. Deze beide monumenten werden later in de geschiedenis toch afgebroken.

Op de tweede kermisdag (5 september) van het jaar 1735 trof Lichtenvoorde een nieuwe ramp. Er ontstond brand in het huis van de "stadsschriever", de heer Planten. De stadsschriever (= gemeentesecretaris) bewoonde het stadhuis (gelegen hoek Korte Rapenburgsestraat/Bleekwal, dat later tevens dienst deed als schoolhuis. Pas in 1880 werd op de huidige plaats aan de Varsseveldseweg een nieuw stadhuis gebouwd. Omdat in 1735 echter de meeste mensen kermis aan het vieren waren, stond in een ommezien de halve stad in brand. Het pand Korte Rapenburgsestraat 3, is ons oude stadhuis, dus ..... restaureren?

In 1672 had Bernhard van Galen ons stads-archief grotendeels naar Münster laten overbrengen; wat wij nog bezaten ging tijdens de brand verloren. Omdat ook het Lichtenvoordse archief in Münster door allerlei omstandigheden slecht werd bewaard, is het huidige "oude gemeente-archief" zo arm. 4)

Wij betreuren het, dat in de oorspronkelijke versie als jaar van de stadsbrand 1864 werd genoemd en bieden U hiervoor onze excuses aan. Het jaar 1864 slaat echter op 1868 (dat was niet duidelijk uitgekomen), toen opnieuw brand uitbrak in Lichtenvoorde en de R.K. pastorie en een zestal belendende woningen verloren gingen.

Hoe zag nu, naar alle waarschijnlijkheid, de oude vesting Lichtenvoorde eruit?

Laten we eens in gedachten een wandeling maken door het oude stadje. We beginnen bij de poort in de "Rentenierstraat". De stads-rentmeester woonde in het huis, waar nu kapsalon Wekking is gevestigd. De poort heeft bestaan vóór Wolters, aan de oude stadsgracht, thans Hofstraatje. (Dit straatje is dus de gedempte gracht. De gracht (en wallen) sloten vanaf deze poort enerzijds aan op het kasteel en anderzijds op het bastion de "Rouwenberg" (Rouwenborg). Dit lag aan de Dijkstraat, op welke

plek de Nederlandse Hervormde pastorie staat. Reeds in 1679 was hier de "Wehme". 5)

Vóór de poort lag nog een bastion, op de hoek Dijkstraat/Rentenierstraat, dat als het ware door de stadsgracht bij de poort van Lichtenvoorde was afgesneden of afgeknipt en daarom de "Knippenborg" werd genoemd. 6)

Dit bastion had als doel de toegang tot de stadspoort extra te beschermen. Vanaf bastion "de Rouwenborg" liepen gracht en stadswal verder in de richting van de tegenwoordige Broekboomstraat. Op de "Molenwal" (thans Molendijk) stond de oude standaard-molen. 7). Aan de Broekboomstraat lag een groot bastion om de belangrijke weg naar Aalten (Oude Aaltenseweg) onder contrôle te houden. In de ter plaatse zeer brede grachten lagen eilandjes (z.g. halve manen) in een stervorm om het bastion, vandaar de naam (Sternenborg". 8)

Het volgende bastion was de "Rapenburg", gelegen bij de huidige "Koppelpaarden". Tevens stond daar de kruittoren. 9) Vanaf dit punt liepen wal en gracht langs de Catherijne-steeg naar het vijfde en laatste bastion, de "Kattenburg", die op de huidige Varkensmarkt was gelegen (tot 1940 werden hier varkens (en biggen) verhandeld). De vroegere naam van de Varkensmarkt was Kattenhage en op de plaats, waar zich nu de op de Monumentenlijst staande Smidse bevindt, stond vroeger waarschijnlijk de wapensmidse. 10)

De Kattenburg sloot weer aan op de grachten van het slot. Om deze hoog gelegen zijde van de vesting extra te beschermen liep voorlangs nog een "weer" of loopgang, de latere Beenengang. Buiten de stadswal, bij de Rapenburg, lag nog een herberg. Daar konden die reizigers overnachten, die na zonsondergang bij de stad waren aangekomen en de stadspoorten al gesloten vonden.

In de oorspronkelijke versie (Komplan - Lichtenvoorde) wordt er gesproken over het pand "Manschet-Doppen" als zijnde nog de vroegere herberg. Op het moment van het schrijven van de tekst leefde ook in onze kring de veronderstelling, dat deze herberg, vroeger "Het Witte Kruis" genaamd, op dezelfde plek moet hebben gestaan als het huidige pand Manschet-Doppen.

Achteraf blijkt, dat deze historische herberg heeft gestaan, waar nu het klooster is.

Omdat we met zekerheid weten, dat "Het Witte Kruis" een stadsherberg is geweest, wordt het vermoeden gewekt, dat Lichtenvoorde eveneens een stadspoort heeft gehad nabij de kruittoren. (Broekboomstraat/Rapenburgsestraat).

Immers hier kwamen de wegen "Aalten - Lichtenvoorde" en "Zelhem - Lichtenvoorde" te samen.

Uit de oude archieven zijn vaak zeer belangrijke informaties te trekken, informaties, die bijvoorbeeld als leidraad kunnen dienen bij het maken van toekomstige plannen.

Daarnaast mag men de geschiedenis van een plaats, evenals de structurele ontwikkeling, nooit los van de omgeving zien. Behalve met Borculo heeft Lichtenvoorde zeer oude banden met de voormalige "hoge heerlijkheid" Wisch.

Zie voor Voetnoten en wijzigingen, de volgende pagina.

Voetnoten en verwijzingen:

1. Zie ook Th.A.M. Thielen: "de enclave Groenlo-Lichtenvoorde" (1966 - De Walburgpers - Zutphen).
2. Op oude topografische kaarten zien we aangegeven dat de "gerechtsplaats" zich te Vragender bevond. De Galgenbult" ligt, om precies te zijn, nabij Lensink, Heelweg 12 te Vragender.
3. De huidige N.H.kerk te Lichtenvoorde dateert grotendeels uit 1648. Het koor van de kerk (een 3/8-sluitingsveelhoek) echter al uit 1496. Het houten tongewelf werd in 1693 aangebracht, voor 14 rijksdaalders en $\frac{1}{2}$ vat bier! De (scheve) torenspits is uit 1762. Jammer genoeg werd rond 1900 de kerk en toren van een bepleistering voorzien, waardoor de fraaie vorm van deze kerk meer tot zijn recht komt.
4. De op "Lichtenvoorde" betrekking hebbende stukken bevinden zich thans (ook die uit Münster) in het Rijks-archief te Arnhem.
5. Volgens een mededeling van de heer J. Buynink te Lichtenvoorde.
6. Ook bij het voormalige "Huis te Ulf" lag eens een versterking van die naam. (afgeknipt van de rivier De Oude IJssel).
7. Onze tegenwoordige Molendijk echter volgt een ander tracé dan de oorspronkelijke stadswal. De heer W. Huinink bouwde de standaard-molen na en plaatste deze achter zijn huis in de tuin. Deze plek is juist gekozen n.l. hier lag de Molengracht en -wal.
8. Burgemeester van Basten Batenburg van Lichtenvoorde liet bomen planten langs het eerste gedeelte van de Oude Aaltenseweg met als motief: "dat er vroeger ook wel bomen hebben gestaan" (vanwege de naam Broekboom) Deze bomen langs "de Broekboom" zijn helaas alweer lang verdwenen. De werkelijke betekenis van "de Broekboom" is echter een geheel andere! Alléén via "de Sterenberg" kon men naar "het Broek" en deze doorgang was met een hamei of slagboom afgesloten.
9. De straat tussen "de Broekboom" en "de Rapenburg" is de voormalige Kruittorenstraat. De Rapenburgsestraat dankt haar naam aan de raap of satraap (= zaakwaarnemer namens de heer van "Lichtenvoorde" beter gesteld van "Borculo-Lichtenvoorde") die oorspronkelijk aan deze belangrijkste straat woonde.
10. Zie hiervoor ook het artikel van de hand van pater M. Reinders OFM (gepubliceerd in de Elna). Evenals Amsterdam en Groningen had dus ons Lichtenvoorde een Kattenburg of Kattenhage (De tegenwoordige Korte Rapenburgsestraat werd vroeger genoemd "de Kattenhagestraat" en deze ging over "de Renteniërs" (= straat waar de stads-rentmeester woonde.) Ook in "Groll" moest men zo nodig de naam van de Kattenstraat (eindigende eveneens bij één der bastions der vesting) omdopen in "Bastionstraat". Waarom? Omdat onze generatie de oude betekenis niet meer weet en daarom vele oude benamingen die zinvol zijn, in verband brengt met dingen en zaken die totaal niets met de oorspronkelijke betekenis van doen hebben.

Een "kat" was een verhoogde stelling (binnen een bastion) waarop in regelmatige afstanden (= hagen) de kanonnen werden opgesteld; deze verhoogde opstelling was nodig omdat anders deze "oude kanonnen" (die nog niet "gericht" konden worden) in de wal zouden schieten i.p.v. er over heen naar de aanvallende vijand.

Onze Patronaatsstraat (daarvóór Stationsstraat) verraadt ook op géén enkele wijze meer haar oorspronkelijke naam en betekenis, nl. "de Kinderdijk". Eens was deze dijk een slaper- of kinderdijk, onderdeel van het machtige waterbolwerk "de Sterenborg". Pastoor Sanders heeft het laatste deel van dit bolwerk (de zgn. Pastoorsgracht) laten dempen om o.a. de bouw van het Patronaatsgebouw mogelijk te maken.

Van de grachtengordel om "oud-Lichtenvoorde" is dan ook helaas totaal niets meer overgebleven, noch een stuk stadswal of één bastion! En wat gebeurde er met de "Engelsche-schans" (Besselink-schans) te Lieveelde?

A.J. Eiting.

DE PAROCHIEKERK ST. BRICIUS.

SCHÖPPINGEN/Duitsland

De kerstening in onze streek begon betrekkelijk vroeg, waarschijnlijk onder Keizer Karel de Grote (rond 800).

Het is echter mogelijk dat ze reeds voor de H. Ludger (804-809) voltooid was. Missionarissen kwamen uit het Frankenland en hebben het bekeringswerk langs de grote wegen van het Frankenland naar het Saksenland verricht, in enkele belangrijke plaatsen zoals Borken, Schöppingen en Rheine. Het is daarom niet verwonderlijk dat in alle 3 plaatsen de pasgebouwde kerken onder de bescherming van een inheemse, d.w.z. een frankische heilige, gesteld werden: In Borken onder de bescherming van de H. Remigius, bisschop van Reims, in Rheine onder de bescherming van de H. Dionisius, de bisschop van Parijs en in Schöppingen onder die van de H. Brictius, de bisschop van Tours, de opvolger van de H. Martinus. Binnen het uitgestrekte diocees Munster is onze parochiekerk de enige Brictiuskerk. In het aartsbisdom Keulen, zijn er 4 evenals in verscheidene bisdommen in Frankrijk en België. In 838 schenkt keizer Lodewijk de Vrome aan het Benedictinessen klooster Herford de kerk te Stochheim samen met de tienden, horigen en hoven. Zijn zoon Lodewijk de Duitser bevestigt in 853 de schenking en omschrijft de plichten van de abdij tegenover de kerk. Uit de schenkingsoorkonde blijkt dat de kerk op grondgebied van de koning, waarschijnlijk door de vader van Lodewijk, Karel de Grote, gesticht is.

Ze was de Gouwkerk van de Scopinggouw. Uit de muurschildering van Karel de Grote, aan de zuidzijde van de kerk, blijkt misschien nog de herinnering aan hem als stichter van de kerk. De schenking van de parochie ressorteerde onder de abdis van Herford. Sinds 1541 oefenden zij dit recht afwisselend uit, met de vorst van Bentheim-Steinfurt. Het recht van medezeggenschap van de abdis m.b.t. de bezetting van de parochie ging volgens besluit van het hoofd van de Rijksdeputatie (1803) over aan de Pruisische Staat, die er echter nooit gebruik van gemaakt heeft, omdat de staat ook geen verplichtingen tegenover de kerk had, terwijl de vorst van Bentheim-Steinfurt tot aan zijn aftreden in 1860 bij iedere 2e bezetting van de parochie (pastoorsabt) van zijn recht van voordracht gebruik gemaakt heeft.

Bouw van de kerk

De frankische missionarissen hebben na de kerstening op een burchachtige verhoging eerst een bescheiden kerk gebouwd. Voor de keuze van de plaats van de kerk is vermoedelijk de gedachte medebeslissend geweest, het heidense gebruik - hier bevindt zich de bron, die destijds wellicht een bijzondere verering genoot, een christelijk karakter te geven.

In de eerste eeuwen (800-1100) is de kerk misschien groot genoeg geweest. Daarna ging men een nieuwe kerk bouwen. Zo ontstond in de 12e eeuw (1100 - 1200) een nieuwe kerk in de toenmaals gebruikelijke germaanse stijl. Het was een Romaanse hallenkerk met I-schip; de lengt zonder koor bedroeg 67 voet (I voet is $\pm$ 31 cm). De breedte 27 voet.

De noord- en zuidmuur liepen direct van de toren uit, de kerk was slechts 20 breed als de toren zelf. Uit de Romaanse tijd is nu alleen nog de toren over met een soort trapgevel en de in het metselwerk nog zichtbare rondbogen (arkaden).

Toen de kerk te klein werd en uitgebouwd moest worden, werd ze met een zuid-zijbeuk vergroot, bovendien had de kerk in de Múnsterse kloosterstrijd (1450 - 1456) zware schade opgelopen door krijgshandelingen en brand.

In 1450 was door het Domkapittel in Múnster Walram von Moers tot bisschop gekozen en door de paus bevestigd. De burgerij van Múnster zette zich in voor de tegenkandidaat Erich von Hoya. Zo ontstonden er op vele plaatsen in 't Múnsterse schermutseling tussen beide vijandelijke partijen. De eerste uitbreidingen van de kerk naar het Z. ($\pm$ 1455) is duidelijk herkenbaar aan een kleine kroonlijst die op $\pm$ 4-5 m hoogte aan de zuidelijke muur binnen in de kerk te zien is, er vlak voor de in 1965 dichtgemetselde kleine zuidelijke zijdeur uitloopt. Aan de buitenkant is kluit-metselwerk te zien. 50-60 Jaar later wordt de kerk voor de 2e maal uitgebouwd, en wel in de lengte, het middenschip en de Zuid-zijbeuk werden vergroot. Dit gebeurde in de jaren 1509-1512. Voor de muren werd nu een gladde zandsteen gebruikt.

Opmerkelijk zijn de vier zuilen in 't Z-deel van de kerk, de twee uit 1455 zijn slanker, het kapiteel begint heel diep, terwijl de beide voorste pilaren uit 1509-12 veel forser zijn; het kapiteel begint bovenaan; dat heeft tot gevolg dat het gewelf in het koorgedeelte bijna halfcirkelvormig is. Terwijl het gewelf in het benedendeel v/d kerk

scherphoekig toeloopt. Zo bleef de kerk tot 1923. De tot dan toe nog aanwezige Noord-muur uit de Romaanse tijd moest verdwijnen, zodat de noordelijke zijbeuk ontstaan kon, die meer dan tweemaal zo breed is als de zuidelijke. In de kerk bevinden zich verscheidene monumentale voorwerpen.

1. Het Altaarstuk.

Het kostbaarste dat zich in de kerk van Schöppingen bevindt, is ongetwijfeld het Altaarstuk van de Meester uit Schöppingen. De voormalige Rijksconservator Dr. Rensing tracht in zijn bode, "De meester van Schöppingen" aan te tonen, dat de meester uit Coesfeld afkomstig is. Hij probeert het als volgt te bewijzen: Iedere schilder probeert zich in zijn werken te vereeuwigen, ofwel door 'n zelfportret ofwel door ondertekening. Op het schilderij staan aan de voet van de goede moorde- naar de beide oude kerken St. Lambertus en St. Jacobus uit Coesfeld, (zoals ze er toen uitzagen) afgebeeld; dat is voor hem het criterium, dat hij uit Coesfeld afkomstig is. Als naam noemt hij Dietrich zur Weyge. Op de omslag van een mouw van een schilderij heeft hij restap- ten gevonden van letters. Rensing is aangevallen. 't Veiligst is aan te nemen dat men niet weet waar de meester van Schöppingen geboren werd en gewerkt heeft. Ook de naam is zeer twijfelachtig. Wellicht wordt hij daarom de meester van Schöppingen genoemd, omdat het Altaarstuk van Schöppingen het mooiste stuk uit zijn kunstwerken vertegenwoordigt (zoals bij de meester van Liesborn, de meester van Cappenberg). Het schilderij is wellicht rond 1455 ontstaan, toen de kerk voor het eerst uitgebouwd werd. Behalve dit heeft de meester van Schöppingen het Altaarstuk van Haltern gemaakt ($\pm$ 1445), dat zich bevindt in het Rijkslandesmuseum te Münster. Ongeveer 5 jaar geleden heeft het Landes- museum het gekregen in ruil voor een Driekoningenstuk. Het zgn. Soester- schilderij van de Meester van Schöppingen is tijdens de oorlog in een Berlijnse museum verbrand. Het schilderij stelt het hele Lijden van Christus voor (van L. naar R.), te beginnen met de Judaskus tot aan de zending van de H.Geest. Het ene tafereel vervloeit in 't andere, ter- wijl bij het Altaarstuk van Haltern de tafereelen in een rechthoek ge- vat zijn. Als eerste is het de Meester van Schöppingen gelukt door te stoten tot het realisme. Als men het altaarstuk sluit, ziet men op het linker luik de Annonciatie (Blijde Boodschap), rechts het Moederschap;

de geboorte en de aanbidding van het Kind. Opmerkelijk is de perkspektief op beide luiken.

2. De Fresco's.

In het koorgedeelte bevinden zich de fresco's. In de bovenste rij staan de profeten (O.T.); in de onderste de apostelen (N.T.) afgebeeld. Het zijn 13 apostelen, vooraan de oorspronkelijk niet tot het college van Apostelen behorende St. Paulus, omdat hij patroon is van het bisdom en van de Dom, en in de plaats van Judas de cater is in het College opgenomen Matthias. Ontstaan $\pm$ 1512, nadat de tweede verbouwing van de kerk voltooid was. De fresco's in het koor, die jarenlang ondergekalkt waren, kwamen pas in 1933 tevoorschijn en werden in 1964/65 gerestoureerd. Aan de zuid-zijde staat levensgroot Karel de Grote. De afbeelding herinnert aan het tijdstip der kerstening. Bij de laatste vernieuwing van de kerk 1964/65 kwamen ook de zgn. Arabesken (ornamenten of versieringen in het gewelf) in het middenschip op de zuid-zijbeuk tevoorschijn. Daarbij is het volgende merkwaardig: In de op één na laatste boog van het middenschip voor de orgelgalerij bevinden zich Arabesken, die 50-60 jaar ouder zijn. Daaruit kan de conclusie getrokken worden, dat de kerk na de eerste verbouwing in 1455 van fresco's voorzien werd. Bij de tweede uitbreiding werden nieuwe fresco's aangebracht, men moest dus de oude verwijderen. Waarschijnlijk was in deze boog de beraping zo hard, dat ze zich moeilijk liet verwijderen; men heeft toen zonder aarzeling de boog ondergekalkt en toen de nieuwe Arabesken opgebracht. Het verschil tussen de versieringen in deze boog en in de overige kan men duidelijk zien. Deze boog is door een dubbele lijn in vier delen verdeeld en de vormgeving van de ornamenten is veel scherper.

3. De kleine Madonna op de dikke pilaar aangebracht is zuiver Gotisch. ($\pm$ 1400).

4. Het aan de voorzijde van de Noord-zijbeuk hangende kruis bevond zich 1967/68 in het Monumentenbureau (Denkmalamt) te Münster voor restauratie. De op het Corpus en de kruisbalken aanwezige olie-laag werd verwijderd. Daaronder bevonden zich nog vier lagen uit verschillende perioden; men heeft de onderste laag tevoorschijn gehaald. Het Kruis is zeer expressief. Het wordt gedateerd op 1470, dus laat-Gotisch. Daarnaast bevinden zich twee barokfiguren: Maria en Johannes onder het kruis. Ze passen weliswaar niet bij het kruis,

maar naar mijn weten is er op 't ogenblik geen geschiktere plaats.
Ontstaan ± 1700.

5. De Piëta in de Torenkapel.

Het is een steenplastiek uit de barok ± 1720. In 1955 werd de in meerdere lagen opgebrachte olieverf verwijderd: de oorspronkelijke schildering kwam te voorschijn, waarop niemand gerekend had.

De uitdrukking van smart is zowel bij Christus als Maria zeer sterk. Deze kunstschaten leggen getuigenis af van de diepe gelovigheid en offervaardigheid van onze voorouders.

6. Kruiswegreliëfs (naast het tabernakel) uit de boeren-dorpen!

Tinge on Ramsberg, oorspronkelijk uit 't klooster Burlo, (lag op de grens tussen Darfeld en Schöppingen). Begin 16e eeuw.

7. Alabaster grafschrift, verrijzenis van Christus Renaissance (Barock) 18e eeuw. (Noord-zijde).

8. Inscriptie uit 1515 (Noord-Ingang):

"God heeft gesproken door zijn Goddelijke mond, waakt en bereidt U voor op elk ogenblik, omdat de Dood U geen brief zal sturen, maar in 't geheim zal komen als 'n Dief".

G.J.E. Halink,
H. Harmsenstraat 10,
Lichtenvoorde.

(Met dank aan de vertaler).

P.S. Het Münsterland is niet alleen rijk aan Historie, maar ook aan natuurschoon.

Schöppingen is te bereiken via Groenlo, Zwillbroek, Vreden en dan naar Ahaus, waar men via de Autobahn door Heek in Schöppingen kan komen. Veel mooier is vanaf Ahaus naar Schöppingen over de landwegen, waar dan veel natuurschoon te bewonderen is. De afstand is ± 55 km.

Een prettige reis, als U eens die kant uitgaat.

ALLE GEWAS IS IMPORT

Oaverenommene eet het Jubileumboek van 1985 bi-j
het eeuwfeest van den Lechtenvoorden Boernbond.

I

Men beer met steurig op het land Sazen. Ziene warkzaamheden bñnt: lieke maken, ummenaken, oetmaken of oetdoon, scheurn, broaken, plegen, slichten, nesten, seelen, neelen en roet roen. Den grond kan e verbeterren en vruchtboar maken, noar hee hef gin macht tegen wat um boaven het heufd hñng. Hee met afwachten, wat wind, rñgen, mee, hagel, vorst en hette van zien pleagen terechte kommen lñt. Het wñer helpt en schaadt. Het klimaat bepaalt de begreufinge. Deur veranderinge van klimaat verandert metene den verbouw.

De gefuporteerde gewasse verdriefft dan de vroger ingezettene.

As veurbeeld kan de gemeente Lechtenvoorde denen. Stad en umgevinge ligt in een van de toekomstige provincies, dee nog geen naam hef. As de politieke ruilverkavelinge met het indelen, todelen en toesken afwark

krig, heure wi-j ok, woare wi-j bi-jheurn meugt. Veur het vee is het al èvenvölle in wat veur weide het weiden mag, ast er moar genog grös wös.

Allerhande grondsoorten komt in Lechtenvoorde veur, zoas heide, vène, iezeroere, leem, brookgrond en bultenzand. De begreufinge is noavenant. Het Kollenbargervène zal wal het laatste torfgebeed van Gelderland wèzen. Doar kan men nog veurhistorische planten antreffen. Het is dan ok een bejoardencentrum van parnassia, vetplant, andromeda en wat ze hier vènebèzen neumt.

Op de bulten van Vroagender lig een openlochtmuseum van den iestied. Alle stene op den es bönt deur de gletsjers oet het hoge noorden importeerd. An dee keien kan men nog zeen, wat ze deur de kelde van doezenden joarn hebt motten oetstoan. De meesten zit vol barsten. Doartussen ligt verwrongene knüste, inenekrompene en verschrompeld noa langen doodstried. Helemaal neet bestand wazzen de ketsstene. De boetenkante is tot mèèl verpulverd. Toch vonkt ze nog bi-j anslag.

Wat leu geleuft, dat stene greuit, Moar bo zol dat können? In den iestied bönt ze allemoale doodevroorne. En noaderhand is er ok geen zoad van oet andere streke kommen oaverweeien. Het ies hef an den bleuierenden steentied veurgood een ende emaaft.

Wat achterbleef, was een endelos zandlandschap. Den grond zag èven gries en vaal as betrokkene locht. Tussen de bulten bolderden schoemende bekken, dee de leegten opzied met water vulden. Soms zoagen de dreeiwinde depe koelen oet het kroelende zand.

Langzaam an worden de kale vaalheid weer wat greun. Het ene gewas volgde op het andere. Het begin was kort gerei, dan strükke en doarnoa beume. Het lèven rukten op noar het noorden. Alles was import oet streke met warmer klimaat.

Tweedoezend joar elene begonnen de leu hier rogge te verbouwene. Het garstebrood kwam zo oet mode. Moar rogge en garste ruumt no het bouwland veur maïs, Bookweite, vlas en spörrie bönt al noa den eersten weerldoorlog met stille tromme vertrokkene. De jonkheid leert op schole, woarveur dee gewasse deenden. Beeste teurn op spörrie zal de diernbescharminge no wal afkeurn. Mangele en knollen komt nog op enkele heuke land veur. Met de jappele wil het ok neet meer zoas vroger. Wee et er nog jappelparnekoke en jappelsope? Men heurt van jappelmeuheid en jappelzeekte. De Colorado-kever kan dat gewas neet missen, moar moordt het zelf oet.

Wat zollen de olde leu opkieken, as ze ne zeei- of potmachine en nen trekker, moar veural nen combiner op het land zogen. Wat vroger peerde- (osse- of ko-) kracht deed, gebeurt no deur benzinekracht. Den bouw- zucht met mathoak höng no in Erve Kots, as e nog neet estollene is. De jonge boeren hebt nog nooit schollen emeed of schadden estokkene. Alles geet makkelijker. Moar met dee ni-je finten begon de teumigheid en van teumigheid kömp tomeloosheid. As de broodkrömmels stekt, begint de aliebanderi-je.

Bi-j de bezichtinge van den hof mosten de tomaten opvallen, moar we zol zowat etten dörven? Vergeefs zollen ze ok meestal ezocht hebben noar wienzoerken, kleine zeuten, belzeken, mispels, de zelve en den wrangewortel. Brandnettels en kwekke was erwog èvenvölle as vroger, moar roggeblomen en klaprozen toch minder. Oaveral greuiden er een ni-j onkroed, het cycloonroet, dat stormenderhand de hele streek ver- öaverd had. Ok dat was import.

Met verwunderinge zollen de olde leu gewaar worden, dat het klimaat zachter ewordene was. Slokke winters en toch hangt de ekenbeume elk joar vol ekels. Vroger verwachtte men dan met zekerheid, dat er ne gruwelijke kelde ophanden was. Meugelijke hebt de eken en beuken de gave der helderzeendheid verloorne. De tonemmende wermte is èer in den kop eslagene. Ze bönt deur tropenkolder op de biesterbane ebracht.

II

De temperatuur is blieven stiegen. Het klimaat past no veur den ver- bouw van gewasse oet de tropen. Bi-j den anleg van plantages kwam de praktische kennisse van Indonesiërs, Marokkanen en Surinamers recht te passe. Ze heelpen ok geerne um zo de eigen etgewönten hier te ver- breiden. De tropische wörmte hef al heel wat gichtlieders weer lieke en recht emaaft. Ondertussen wordt de leu ho langer ho broener.

Vrömden vindt, dat de streek in nen hof van eden verandert. Men hef hier ok völle import oet warme landen anneplant. De Hemmele was vroger ne grauwe schollenheide met veneplus en broam. No wös er ne makke zokkerreet. De regeringe hef den verbouw van rommelkroed al beparken motten. De helfte van den opbrengst is deuredreeid. Toch öaverden men nog geld genug um het op de karmisse met beer en plezeer deur te dreeiene.

Den grond in Boaven-Eefsele besteet oet fossiliën van verdronken haaien,

de kiezelschubben van de zingende springslakke en het agaathivoor van de zwempoot Eldorado-kever. De katoenkultuur kon doar dan ok ne ongekende heugte bereiken. An de experimente van Riek Zoorholt op de modelboerderi-je Groot-Kwekkenkamp is het te dankene, dat men no katoenwolle in alle gewenste kleurn kweken kan. Varven is neet meer neudig. Zee hef ok ne kleurloze variëteit inevoord, dee desinfecteert en alle hinderlijke locht opslörpt! De luiervèveri-je van A. de Looier had den rökke ervan voort te pakkene. De opbrengst van de eerste drie jaar hef de fabriek veur ère rekkeninge enommene.

In Vroagender is de ontginninge van uranium stopezat, umdat de oerloagen oeteput bönt. In plaatse doarvan verdeent ze doar slömpe geld met de cacao-plantages. De blauwe soort is het meeste gewild.

De brookgronde van Zöwwent en Harvele levert ne bezondere kwaliteit bananen. Meestal bunt de vruchten hol en wormstekking. Op road van nen kettellapper hef men wormkroed deur den mest emengd, woardeur den opbrengst en den smaak nog meer achteroetlepen. Toch vindt dizze bananen grif afzet in Oeganda en andere lande van Afrika. De schelle van dit soort bevat nöamelijke het kostbare bananine. De negers gebroekt het extract um zich ne blanke hoedskleur te gevene. Wee nog zwartjes zeen wil, deent zich gauw op te gevene veur ne reize noar Afrika. Toch zol het jammer wèzen, dat het volk doar blank en blond worden zol. Er bönt dan ok al een paar reservaten opgericht tot behold van het zuvere negerras.

Er bestoat twee soorten bananine, nöamelijke het Harveline en het Zieuwentine. Het Harveline verdif de moddervlekken, moar geen zomersproeten. Het Zieuwentine verhindert het gries worden, moar verbleekt de lippen. Ok kömp in beide gevallen soms vergotinge van het oor veur. De olieboringen konden Levelle neet rieke maken. De Nam hef to de leu etreust met ne bezendinge rubberbeume. Oaveral hef men ze aneplant. Doarbi-j bönt ok nog völle oldheden an het lechte ekommene. Levelle lig nöamelijke op veurhistorischen grond. Levelde lééft no van de rubberplantages en de rubberindustrie. Op het Donderwinkel in het Zöwwent, van olds nen echten onweershook, bönt alle karken, fabrieken, huze en stations, moar ok de hoonderhökke en heuibargen met rubber afedekt. Den bliksem foekt er in bochten en kronkels op terugge. Den eersten pries op de jaarbeurs van Zütphen worden tokend an de Levelse gummi-kroewagens. Men kan er heel wat mangle in vatten, moar dan mot men ze

van boaven togespen, anders wipt den inboedel er weer oet. Minder vol-
doot de rubberbruggen, al is de spanninge nog zo hoge. Wat boern hebt
de stalvloere met ribberlappen belegd. Het oetmesten löp van een leien
dak. Men licht de lappen oet den stal en schudt ze in een handumdreeien
op de vaalt oet.

Met de tropenwörmte konden zich de termieten ok verbeiden. Oaveral
steckt ère mustkegels in de heugte. In den umtrek verkröppelt de beume
en zakt huze en schoppen inene. Chloor-wodka mot een sterk tegengif
wèzen. Moar de russen weigert den oetvoor.

De ongewone klimaatveranderinge gif rëden tot ongeröstheid. Zoeets
kan noks ummesloan. Vroger is dat ok veurekommene. Onder de eeuwenolde
sneebedekkinge van Greunland ligt de oaverblijfsels van palmen en
cacao-beume. Meermoale hef het ies zich vanoet het noorden verbreid.
As dat nogmoals het geval wèzen zal, dan mot men van veurn good an
alles op ni-j beginnen. Meugelijke brech zonnen tokömstigen iestied
nog nen greutern steen veur Lechtenvoorde.

M. Reinders O.F.M.

Vorden.

1. Een Grafveld uit de 7e eeuw na Chr.

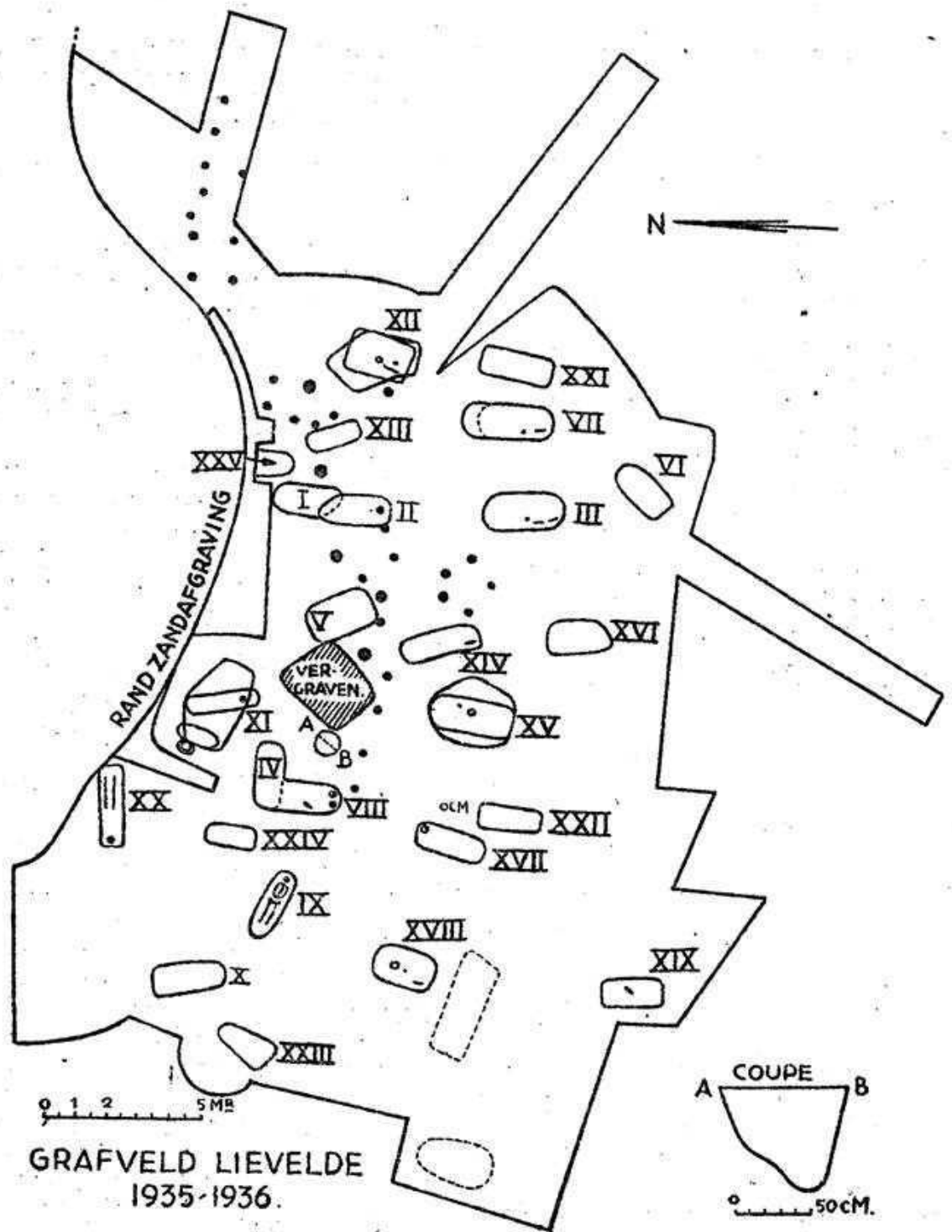
Omstreeks Pinksteren 1935 werden op het terrein van den heer B.A. WEENINK in de buurtschap Lievelde, gem. Lichtenvoorde, eenige voorwerpen gevonden in een heuvel, die aan een der zijden voor zandwinning werd afgegraven. De heer WEENINK stelde, na overleg met den Burgemeester, den heer A.J. van de LAAR, ons hiervan op de hoogte, met als gevolg een nader onderzoek onzerzijds, terstond begonnen, na 14 dagen voorloopig beëindigd en in 1936 verder afgemaakt.

De vindplaats was een met eikenhout begroeid, rond heuveltje, dat aan de oostzijde verbonden was met één der langgerekte, diluviale ruggen, waaraan deze omgeving zoo rijk is. De naam van deze plek is "eschboom", die in verband schijnt te staan met de oude landweer, die over den heuvel liep in Z.W.-N.O. richting. Deze landweer was kennelijk in lateren tijd aangelegd, want zij bedekte ten deele de sporen, waarover hier gehandeld wordt.

Op de betrekkelijk kleine oppervlakte die gevormd werd door den heuvel, vonden wij ongeveer 25 graven, terwijl op grond van bovengenoemde vroegere vondsten aangenomen mag worden, dat ten minste vijf graven hierbij te tellen zijn. Het feit, dat wij het geheele oppervlak van het heuveltje blootlegden en dat eenige zoeksleuven, in Z. en O. richting tot aan den voet gegraven, geenerlei vondsten meer opleverden, doet ons vermoeden, dat hier nooit meer dan ongeveer dertig bijzettingen gelegen hebben, en dat wij dus vrijwel geheel deze kleine begraafplaats konden onderzoeken (vgl. opgravingskaart, Afb. 4).

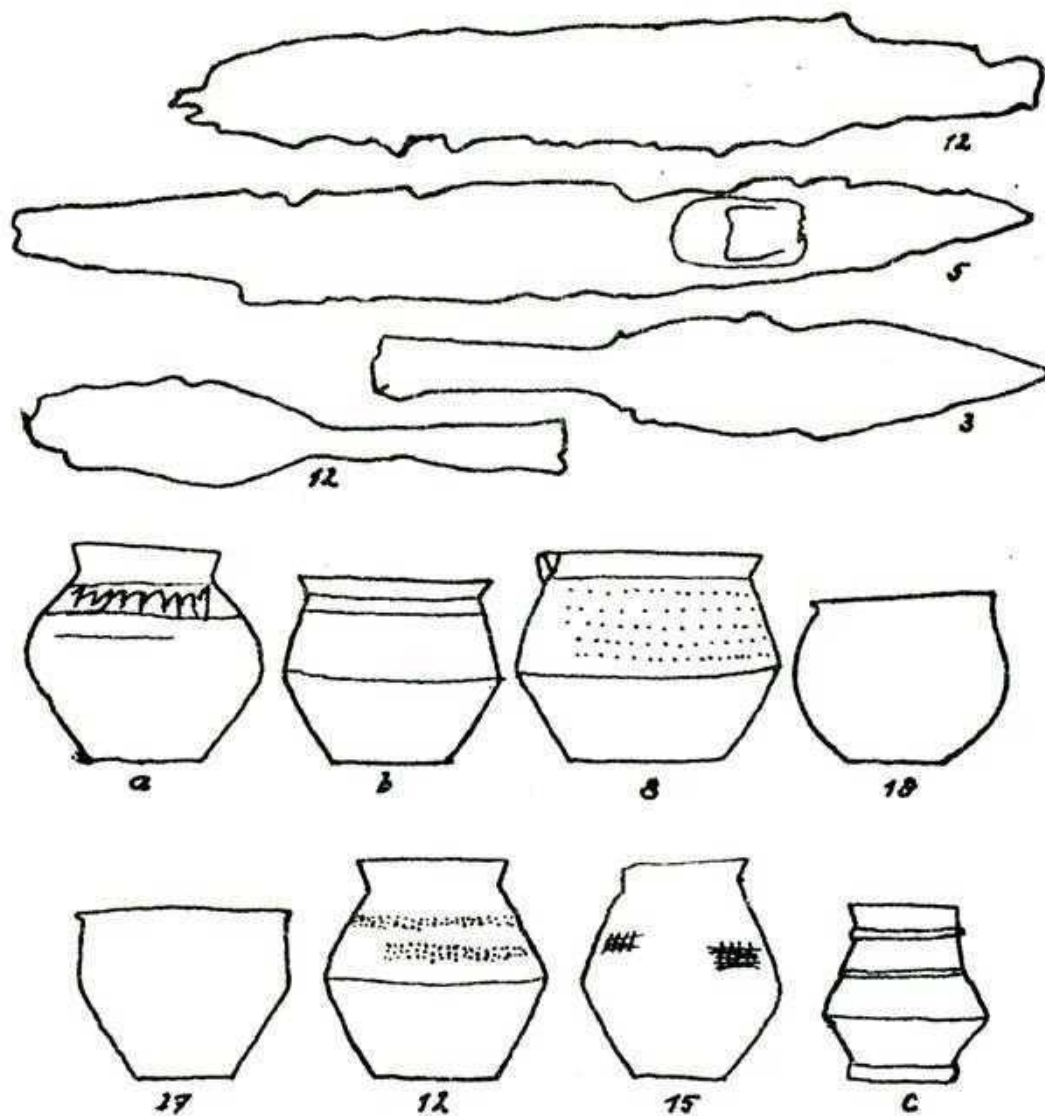
De graven waren lijkgraven, die niet georiënteerd lagen, ook al was in het algemeen hun richting ongeveer N.-Z. In de lijkkuilen waren skeletsporen in verband met de bodemomstandigheden (sterk grinthoudend zand) meest niet te constateeren. Een uitzondering hierop vormt de dieper gegraven kuil IX, waar het geheel skelet nog volkomen gaaf aangetroffen werd.

Kuil XI viel door zijn grootte op. Het bleek, dat naast den eigenlijken grafkuil een afzonderlijk gat gegraven was, waarin wij op elkaar twee groote molensteenen aantroffen. Hier was dus blijkbaar de mulder van de kleine gemeenschap bijgezet.

GRAFVELD LIEVELDE
1935-1936.

Afb. 4

Afb. 7. IJzer- en aardewerk uit het grafveld.

Resp. ong. $\frac{1}{2}$ en $\frac{1}{4}$ w. gr.

De grafgiften (Afb. 7) in de andere graven waren gering in aantal, en van weinig beteekenis. In vele graven ontbraken zij geheel, in andere vonden wij slechts een enkel ijzeren voorwerp, meest een mesje of gesp. Eén tamelijk goed geconserveerde ijzeren gesp uit kuil XII vertoonde bronzen knopversiering, verder vonden wij in graf XV een bronzen knoop, in XVIII een bronzen plaatje.

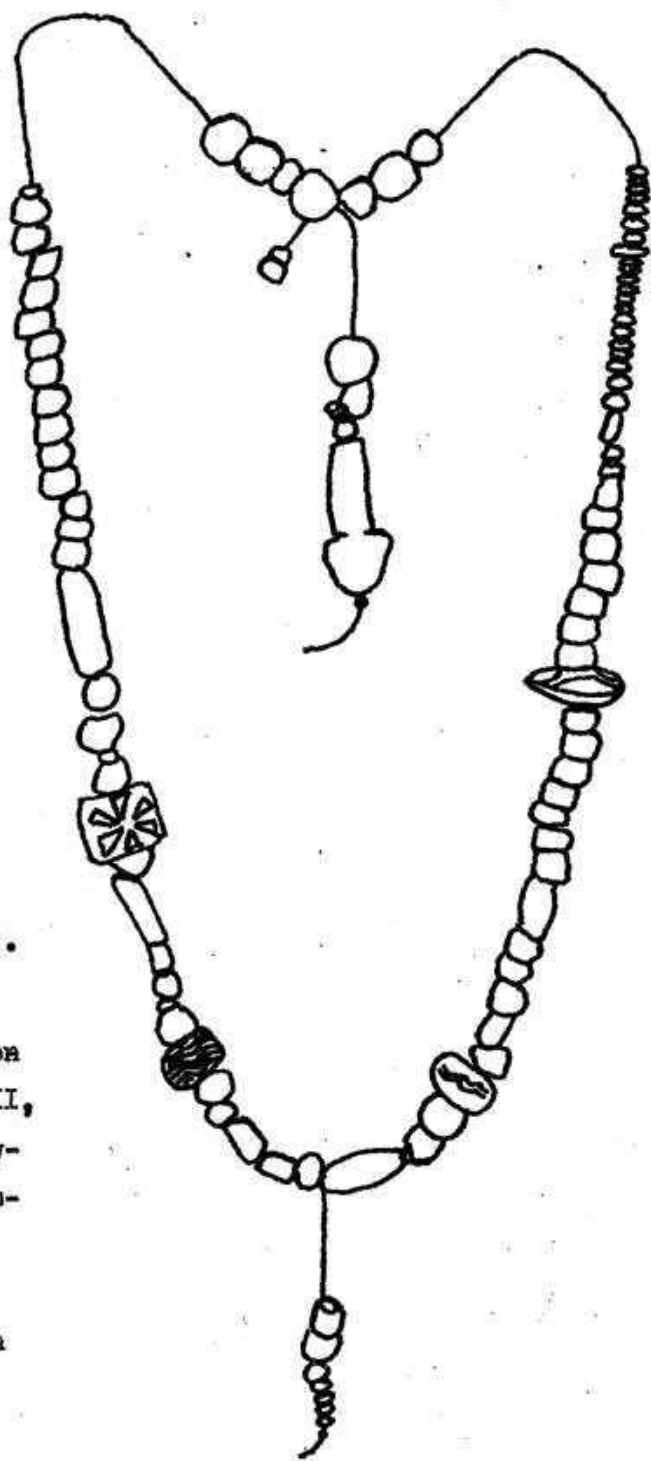
Een klein kraaltje vonden wij in kuil II, terwijl de heer WEENINK verscheidene Frankische kralen opgedolven heeft.

De conservatietoestand van het ijzer was in verband met de boven reeds vermelde bodemonstandigheden meest zeer slecht. Tal van voorwerpen, wier uiterlijke vorm eenigermate te constateeren viel, zijn later uiteengevallen.

Hieronder was o.a. een strijdbijl (Franciska) van een in de 7e eeuw gebruikelijken vorm (vgl. WERNER "Minzdatierte austrasische Grabfunde" Tafel 21 : 6). De nog in tamelijk goeden staat verkeerende wapenen uit de graven III, V en XII zijn op Afb. 7 weergegeven.

De beide scramasaxen vertoonen de scherphoekige verbreeding op de grens van greep en snede, die blijkbaar voor deze wapenen in de 7e eeuw kenmerkend is (WERNER a.v. Tafel 27 A : 2). Ook de ijzeren lanspunten uit de graven III en XII vinden in het aldaar afgebeelde materiaal uit Beckum de nauwste analogieën (WERNER a.v. Tafel 27 A : 4).

Deze dateering geldt eveneens voor het vaatwerk. De Frankische spits-buikvormen met stempelversiering uit de graven VIII, XII en XV van reeds eenigszins verflauwde vormen vindt men in het reeds genoemde graf van Beckum eveneens terug (WERNER I. 27 A : 12). Dit geldt ook voor het door den heer WEENINK gevonden exemplaar. Afb. 7 : b. Van Frankisch, rossig aardewerk was het potje met omgebogen rand uit graf XVII. Dit stuk is te vergelijken met vondsten uit het grafveld van Putten (Holwerda, O.M. VII : 2, 1926, afb. 27, pag. 113). Ons exemplaar draagt nauwelijks zichtbare, verticale raadjesversiering op het bovendeel. Opvallend is nog het kleine, grauwe potje van scherp dubbel-konischen vorm (afbeelding 7 : c) door zijn versiering met wolfsangelvornige indrukken in twee zones, gescheiden door dikke lijsten, en door zijn voet.

Halssnoer van Frankische kralen.

Was tot dusverre slechts sprake van Frankische typen, ook al kan men ten aanzien van laatstgenoemd potje reedstwijfel in die richting hebben, zoo is het niet-Frankische karakter van het onversierde, bolle potje uit graf 18 wel zeer evident. Ook de technische eigenaardigheden hiervan, het dunwandige, gladde, primitieve baksel wijst hierop duidelijk. De vorm hiervan is verwant met de saksische urntjes uit het gemengde grafveld van Putten (vgl. O.M. VII : 2, afb. 29, pag. 115). De eigenaardige bolle vorm (afb. 7 : a) in techniek en versieringsmotieven geheel Frankisch, wijkt desondanks af van het meeste aardewerk, dat wij onder dien naam samenvatten, en vertoont veeleer gelijkenis met Saksische typen uit voorafgaande eeuwen, zooals Plettke er vele, o.a. uit het bekende urnenveld van Westerwanna (Schuchhardt, Die Urnenfriedhöle in Niedersachsen III, 1 : A. Plettke, Ursprung und Ausbreitung der Angelen und Sachsen, 1921, Tafel 28-32) afbeeldt.

De beide laatstgenoemde aardewerkvormen waarschuwen ons er aldus voor, op grond van het over het algemeen Frankische karakter der grafgiften en van de lijkbegroaving, te snelle conclusies te trekken omtrent de toewijzing van de dooden in deze kleine begraafplaats aan een door invasie van deze streek bezit genomen hebbenden zuidelijken, eventueel Frankischen stam. Het is veeleer waarschijnlijker, dat de oorspronkelijke Suebische, of wel Saksische, bewoners van dit gebied en van het aangrenzende Westfalen, geleidelijk onder Frankischen invloed gekomen door contact met de Rijnstreek hier bijgezet zijn. Vermoedelijk staat hiermeede ook het feit in verband, dat in tegenstelling met de vondsten te Putten, hier van een invoering van het Christendom nog geen sprake was in de 7e eeuw. De overeenkomst, die wij eveneens kunnen constateren tusschen de vondsten van Wageningen (Holwerda, O.M. IX², 1928) en die van Lievelede, doet ons voorzichtig zijn met het nader bepalen van het volk, dat hier zijn dooden bijzette.

In verschillende kuilen vonden wij grove, doch goed doorbakken scherven, die kennelijk tot een vroegeren tijd gerekend moesten worden, en bij toeval in de bewuste graven terechtgekomen waren. Hun karakter is Germaansch, en zij dateeren vermoedelijk uit het begin onzer jaartelling. Vermoedelijk zijn zij afkomstig uit de huizen, waarschijnlijk vergelijkbaar met de destijds te Wychen gevondene (O.M. XIV en XV, 1933-'34), waarvan wij enkele grondsporen in den vorm van reeksen paalgaten hier eveneens aantreffen (vgl. de kaart, afb. 4).

Een reconstructie dezer woningen lieten deze fragmentarische sporen verder niet toe, hoofdzakelijk vernield als deze sporen waren eerst bij den aanleg van het boven besproken grafveld, en in moderner tijd door de afgraving, Ook op de heuvelruggen in de omgeving van ons grafveld zijn later bij het ploegen nog dergelijke scherven naar boven gekomen, zoodat wij mogen aannemen, dat hier op hooge plekken in de nabijheid van een vroeger ongetwijfeld zeer vochtige laagte wederom een dorpje van eenige uitgestrektheid gelegen heeft, hetgeen een evtueel later onderzoek nader zal hebben aan te toonen.

F. C. Bursch.

1000

1000

1000

Digitale bewerking
Henk Hanselman
2013